

NADZIEJA W POSTAWIE LUDZKIEJ W ŚWIELE WYPOWIEDZI TERTULIANA (Streszczenie)*

Postulowane w repertoriach bibliograficznych¹ opracowanie tematu nadziei dotyczy niektórych tylko aspektów w świetle różnych wypowiedzi rozproszonych w rozmaitych kontekstach pism Tertuliana. Jedynie bowiem jego dzieło poświęcone w całości nadziei chrześcijańskiej, a zatytułowane "De spe fidelium", zaginęło. Wspomina o nim sam Tertulian² i wymienia go jeszcze św. Hieronim³.

W naszych rozważaniach uwzględnione zostały wszystkie wypowiedzi Tertuliana z wyrazem spes, w oparciu o wydany niedawno indeks tertuliański⁴, z pominięciem jednak innych terminów odnoszących się także do tematu nadziei, jak: sperare, desperare, expectare, confi-

x Jest to streszczenie obszerniejszego artykułu pt. "Nadzieja w postawie ludzkiej u Tertuliana", złożonego do druku w VI tomie "Homo meditans".

- 1 Pojęcie nadziei u autorów wczesnochrześcijańskich opracowane jest częściowo tylko w pismach św. Augustyna, por. L. Ballay, *Der Hoffnungsbegriff bei Augustinus, untersucht in seinen Werken: De doctrina christiana, Enchiridion sive de fide spe et caritate ad Laurentium und Enarrationes in psalmos 1-91*, München 1964.
- 2 *Adversus Marcionem* III 24,2, CCL 1,542: "De restitutione vero Judaeae /.../ quomodo allegorica interpretatio in Christum et in Ecclesiam et habitum et fructum eius spiritualiter competat, et longum est persequi et in alio opere digestum, quod inscribimus "de spe fidelium", et in praesenti vel eo otiosum quia non de terrena, sed de caelesti promissione sit quaestio".
- 3 *De viris illustribus* 18, PL 23,637, PSP 6,48: "Również Tertulian w księdze "O nadziei wiernych" i Wiktoryn Petawski i Laktancjusz są tegoż zdania".
- 4 G6sta Claesson, *Index Tertullianus*, Paris 1975, 1523-1524.

dere, fiducia itp. Osobną grupę zdań z wyrazem spes stanowią przytoczone w pismach Tertuliana teksty biblijne ze Starego i Nowego Testamentu⁵.

Z pomocą tekstów biblijnych, stanowiących podstawę nadziei chrześcijańskiej, eksponuje Tertulian ideę bezgranicznego zdania się na Boga w każdej, nawet beznadziejnej sytuacji życiowej jednostki i narodu /Ps 21,10; Ez 37,1/, przestrzega przed zgubną postawą zaufania wyłącznie człowiekowi, choćby nawet potężnemu władcy /Jr 17, 5; Ps 117, 8-9/, piętnuje błędną postawę zbytniej pewności siebie /Iz 32,9/, ilustruje pewność nadziei chrześcijańskiej podstawowym dla tego tematu tekstem z Listu do Rzymian /5,3 nn./, wskazuje na radość dzięki takiej nadziei jako istotny znak rozpoznawczy chrześcijanina w przeciwieństwie do smutnych pogan /Rz 12,12; 1 Tes 4,13; Ef 2,12/, zwraca szczególną uwagę w oparciu o wypowiedzi św. Pawła, wielkiego teoretyka nadziei jako cnoty /Dz 23,6; Gal 5,5; 2 Kor 5, 6-8/, na zbawienie osiągalne nie w życiu doczesnym, ale w życiu wiecznym - istotny przedmiot "nadziei chrześcijańskiej" /christianae spei/, którą sam tak określa w traktacie "De resurrectione mortuorum"⁶, jako organiczny element w nadprzyrodzonym życiu według formuły powstałej z połączenia triady wiary, nadziei i miłości /1 Kor 13,13/ w jedną całość. Nadzieja bowiem ma taki właśnie wewnętrzny związek z wiarą i miłością, a znowu wiara i miłość nie mogą istnieć jako cnoty bez nadziei.

Wypowiedzi własne Tertuliana na temat nadziei dotyczą następujących problemów:

1. Nadzieja i oczekiwanie - Spes et expectatio. Nadzieja polega na oczekiwaniu szczęśliwej przyszłości. "Nadzieja realizuje się

5 Teksty cytowane są według wydania CCL 1-2. A więc Ps 21,10: De carne Christi 20,4; Ez 37,11: De resurrectione mortuorum 29,12; Jr 17,5: Adversus Marcionem IV 15,14; Iz 32,9: Adversus Marcionem IV 19,1; Ps 117, 8-9: Adversus Marcionem IV, 15,15; Rz 5,3 nn: Scorpiace 13,3; Rz 12,12: Adversus Marcionem V 14,11; 1 Tes 4,13: De patientia 9,1; Ef 2,12: Adversus Marcionem V 17,12; Gal 5,5: De resurrectione mortuorum 23,7; 2 Kor 5, 6-8: De resurrectione mortuorum 43,2-3; 1 Kor 13,13: De patientia 12,10; 1 J 3,3. De pudicitia 19,18.

6 De resurrectione mortuorum 24,2 i 25,3, CCL 2,951 i 953.

przez oczekiwanie" - Spes per expectationem⁷. Nadzieja i oczekiwanie łączą się więc ze sobą wewnątrznie i nie są daremne, skoro nadzieją i oczekiwaniem jest Chrystus⁸.

2. Nadzieja zbawienia - Spes salutis. Istotnym przedmiotem chrześcijańskiej nadziei jest zbawienie wieczne poręczone ze strony Boga przez trzech świadków w Kościele, "bo gdzie są trzej, t.j. Ojciec i Syn i Duch Święty, tam jest Kościół, który stanowi jedno z trzech"⁹. Oparciem dla nadziei zbawienia jest uznanie w Chrystusie rzeczywistego ciała ludzkiego¹⁰.

3. Nadzieje na spełnienie obietnicy - Spes promissionis. Dzięki obietnicy Boga co do przyszłej nieśmiertelności chrześcijanie żywią w sobie nadzieję swego zmartwychwstania i życia wiecznego. "Dzięki nadziei opartej na obietnicach" danych nam przez Boga, odnawia się progresywnie nasze życie wewnętrzne¹¹.

4. Nadzieja zmartwychwstania - Spes resurrectionis. Nadzieja zbawienia obiecanego przez Boga ma swoje uzasadnienie /ratio spei/ w postawie ludzkiej i nie jest "niczym innym niż zmartwychwstaniem"¹². "Ta nadzieja została ogłoszona publicznie" i jeden "edykt Boga odnosi się do wszystkich: Zmartwychwstanie Umarłych. Dwa słowa, a jakże pożyteczne, rozstrzygające, czyste!"¹³. "Nadzieja zmartwychwstania jest pogardą śmierci!"¹⁴. "Ufnością chrześcijan jest zmartwychwstanie umarłych!"¹⁵. Nadzieja zmartwychwstania dla ochrzczonych jest da-

7 De oratione 22,10, CCL 1,271.

8 Adversus Marcionem IV 11,1, CCL 1,565.

9 De baptismo 6,2, CCL 1,282.

10 Adversus Valentinianos 26,2, CCL 2,772.

11 Scorpiace 13,7, CCL 2,1095.

12 De praescriptione haereticorum 23,11, CCL 1,205: "non alia spes quam resurrectio".

13 De resurrectione mortuorum 18,4, CCL 2,942.

14 Ad nationes I 19,2, CCL 1,38: "Spes resurrectionis fastidium est mortis".

15 De resurrectione mortuorum 1,1, CCL 2,921: "Fiducia christianorum resurrectio mortuorum".

rem Boga¹⁶ i nie mogą oni bez szkody dla swego zbawienia oddzielać wiary w zmartwychwstanie od nadziei zmartwychwstania, bo nadzieja wymaga wiary, a wiara ożywia nadzieję¹⁷.

5. Feniks znakiem tej nadziei - Phoenix huius spei specimen. Pewność nadziei na zmartwychwstanie ciała ludzkiego uzasadnia Tertulian dowodem rozumowym przez odwołanie się do doświadczenia opartego na obserwacji całego świata i przez opowiadanie o cudownym ptaku odradzającym się z własnych popiołów¹⁸ w połączeniu z dowodem zaczerpniętym z Pisma św., które zawiera słowo Boże¹⁹.

6. Słowo Boże podstawą nadziei - Sanctae Voces spem aedificant. Słowo Boże zawarte w Piśmie św.²⁰ budzi otuchę i daje siłę do utrzymywania się w postawie nadziei, dzięki której chrześcijanin spodziewa się zmartwychwstania umarłych²¹.

7. Chrystus jedyną nadzieją całego świata - Christus unica spes totius orbis. Jezus Chrystus jest wypełnieniem nadziei obiecanej przez Boga już Adamowi, praojcu ludzkości²². W prawdziwym ciele ludzkim umarł na krzyżu i zmartwychwstał z grobu jako nadzieja i gwarancja naszego zmartwychwstania. "Miej więc względy dla jedynej nadziei całego świata"²³.

8. Kościół jest powołany do nadziei - Ecclesia vocatur spei. Dzięki Kościołowi, który jest powołany przede wszystkim do nadziei,

16 Tamże, 2,10, CCL 2,923.

17 Tamże, 56,2, CCL 2,1003.

18 Por. H.Wójtowicz, Feniks w literaturze wczesnochrześcijańskiej, "Vox Patrum" 4/1984/ z.6-7, 376-383, gdzie jest także mowa o tym opowiadaniu.

19 De resurrectione mortuorum 13, 1-4, CCL 2,936.

20 Litterae nostrae, Litterae divinae, Scriptura, Scripturae, Sanctae Voces, Divine praedicationes, Instrumentum.

21 Apologeticum 23,18; 41,5; 39,3, CCL 1,133,156,150.

22 Adversus Marcionem II 25,4, CCL 1,504.

23 "Parce unicae spei totius orbis" - to istotne dla tego punktu sformułowanie znajduje się w dłuższej, mocnej i pięknej wypowiedzi Tertuliana, De carne Christi 5, 2-3, CCL 2, 880-881.

ludzie mogą się stać lepszymi sługami Boga. "Kiedy Kościół znajduje się w okresie zadawania mu miazdzących ciosów, wtedy wiara w praktyce jest przeżywana mocniej i w większym stopniu uwzględnia karność, która znajduje swój wyraz w postach, w organizowaniu zgromadzeń religijnych, w kornych modlitwach, we wzajemnej troskliwości i miłości, w świętości i trzeźwości, bo jest on powołany tylko do bojaźni Bożej i nadziei /non enim vocatur nisi timori et spei/. Tak też dzięki temu właśnie staje się dla nas widoczne, że nie można uważać za dzieło szatana tego Kościoła, który ze sług Boga czyni lepszych ludzi"²⁴.

Wypowiedzi Tertuliana o "Chrystusie i Kościele" jako "nadziei chrześcijan"²⁵ można porównać dla przykładu z pochwałą Kościoła jako naszej nadziei, którą wygłosił św. Jan Chryzostom: "Nie trzymaj się z dala od Kościoła. Nie ma bowiem niczego silniejszego od Kościoła. Kościół twoją nadzieją! Kościół twoim zbawieniem! Kościół twoją ucieczką! Jest on położony wyżej od nieba, na szerszej przestrzeni niż ziemia. Nigdy się nie starzeje, lecz zawsze jest w pełni rozkwitu"²⁶.

W zakończeniu powyższego opracowania tematu nadziei u Tertuliana wypada wyrazić przekonanie i mieć niepłoną nadzieję, że teksty pierwszego chrześcijańskiego pisarza łacińskiego i zawarte w nich sformułowania, przytoczone wyżej w niewielkim tylko wyborze, a skierowane nie tylko do chrześcijan, ale i do wszystkich ludzi dobrej woli, mogą i powinny umacniać nadzieję w postawie ludzkiej i chrześcijańskiej na lepszą przyszłość. W ich świetle staje się jasne, że Chrystus jest jedyną nadzieją całego świata, Kościół jest powołany do nadziei, a nadzieja radosnego oczekiwania jest istotną postawą w pełni ludzką i chrześcijańską.

Ks. Henryk Wójtowicz - Lublin KUL

QUID TERTULLIANUS DE SPE IN HABITUDINE HUMANA DIXERIT?
/Summarium/

Afferuntur et considerantur Tertulliani dicta de spe in vivo animi habitu apud christianos, et inprimis: de spe et exspectatione, de spe promissionis, de spe resurrectionis, de modo quo sanctae Voces in Scriptura Sacra occurrentes spem nostram aedificant, de Christo unica spe totius orbis, de Ecclesia quae spei vocatur in comparatione cum laudatione Ecclesiae a Ioanne Chrysostomo facta /Sermo in Eutropium 6, PG 52,402/. Spes gaudiosae exspectationis praecipua habitudo humana et christiana dicitur.

24 De fuga in persecutione 1,6, CCL 2,2136.

25 Por. Adversus Marcionem III 24,2, CCL 1,542.

26 Sermo in Eutropium 6, PG 52,402.